

ACADEMIA ROMÂNĂ
MEMORIILE SECȚIUNII ISTORICE
SERIA III TOM. XIV MEM. 5

UN OM DE SEVERĂ MUNCĂ ȘI DE APRIGĂ
AUTORITATE: D. A. STURDZA

— O COMEMORARE —

DE

N. IORGA

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Sedința dela 19 Mai 1933

BIBL. UNIV

2617 * 1 * *

EXEMPLAR

Acum câțiva ani, în această adunare a noastră, cineva care a jucat un mare rol în dezvoltarea spiritului public în România, un dătător de direcție în cultură și un om de mare autoritate în politică, a crezut că se poate vorbi în Academia Română împotriva aceluia care a fost Dimitrie Sturdza. Am luat cuvântul îndată pentru a-i spune foarte răspicat aceluia care a fost totdeauna împotriva felului de a fi a lui Sturdza că această critică nu se poate primi. Și cred că în conștiința tuturor celor cari erau de față era aceeași convingere.

Astăzi, când e vorba de o comemorare a celui care a fost ctitorul nostru cel mai stăruitor și, în felul cum înțelegea el entuziasmul, și mai entusiast, aduc față de dânsul, orice ar fi fost la mijloc pe alte terenuri, aceleași sentimente pe care le aveam acum treizeci de ani când, pentru a-l sărbători pe dânsul, ni adunam contribuțiile din țară și de peste hotarele ei pentru «Prinosul» oferit cărturarului.

Pentru fiul lui Alexandru Sturdza, bun boier patriot al Moldovei dela începutul secolului al XIX-lea, gândul unei Academii cu o înaltă menire, trebuind să se îngrijească de elementele înseși din care se poate face unitatea morală a poporului nostru: limba și trecutul, adecă sufletul național care se îmbracă deopotrivă în cuvintele ei și în faptele generațiilor

care se succedează, era vechiu, încă din anii săi de studioasă petrecere în Germania.

Am dori să știm ceva despre această tineretă de o neobișnuită maturitate. Pe la 1830 un drum se deschisese tinerilor Moldoveni către Universitățile germane, Kogălniceanu el însuși fiind rechemat din Franța, unde i se îngăduise modestul Colegiu de caracter religios din Lunéville, dar nu i se admisesse Parisul, așa de periculos sub raportul politic, pentru a merge să-și formeze spiritul, care a devenit astfel așa de larg și de adânc, în Germania, unde tocmai atunci, pe o bază de credință aproape mistică și de înduioșată înțelegere pentru umanitate în cel mai profund și mai frumos sens al ei, se forma un Ranke. Cine, cercetând scrisorile de tineretă ale acestuia, pe care le-a publicat dăunăzi d-l Hermann Oncken, își dă sama din ce interesantă sinteză suflotească s'a format opera acestuia, rămasă atât de vie și de inspiratoare și astăzi, poate înțelege și ce a găsit acolo Kogălniceanu și ce a stat, un deceniu mai târziu, și înaintea acestuilalt fiu de mare boier al Moldovei.

Nu-mi trece prin gând să apropiu temperamentele atât de deosebite, și s'ar face un rău serviciu memoriei lui Dimitrie Sturdza dacă l-aș pune alături de marea figură a aceluia cu care atât de puțin l-a reunit și vieța. Acesta din urmă era tot sentiment, sentiment impulsiv, care-l făcea ca, după ce înțelesese tot ce se poate înțelege în împrejurările vieții ca și în adâncimile sufletului, să intervieve îndrăzneț, cu orice risc, lovind în față dușmăniile și înfruntând de-a dreptul problemele, în hotărîrea soartei poporului său. O rezervă continuă, o migăloasă cercetare, o oprire răbdătoare asupra amănuntelor, și asupra celor mai mici, un fel de voluptate de a zăbovi asupra lor, au distins totdeauna pe Sturdza, pe care-l vezi mai bine nu în răscolitoare misiune de căpetenie a istoricului care străbate în toată vieța trecută a lumii întregi, ci aplecat asupra acelor monede care-i erau așa de dragi și pentru că într'un așa de mic cuprins, cu atâta precizie de detalii se întrupează o parte din rosturile, materiale de sigur, dar și artistice, ale unei societăți.

Multe și mari erau deosebirile și în alte privințe, care aparțin domeniului religios și celui moral. Această pregătire n'a dat

în două suflete adânc, fundamental deosebite aceleași rezultate. Kogălniceanu, fost elev al unui pension francez din Iași, în care religia nu juca niciun rol, n'a fost influențat de atmosfera cu mireme călugărești dela Lunéville și față de Biserică în alcătuirea ei organică, ca și față de spiritul creștin însuși, el a avut o atitudine de indiferență care se potrivește cu aceea a prietenului și Domnului pe care l-a servit, secularizatorul și laicizatorul Vodă-Cuza; îl interesau din biserici mai mult frescele și icoanele pe care, zelos colecționator, le-a cuprins în micul Muzeu din locuința sa. Pentru Sturdza ca și pentru cugetătorii protestanți din vremea sa, cari făceau din predica lui Luther unul din punctele de despărțire în istoria universală și dădeau creștinismului adâncimi filosofice uimitoare, de care este, de altfel, în esența lui cu totul străin, religia era amestecată în orice element al cugetării și în orice rost al vieții. Ea-i aducea cu dânsa și adânci răspunderi morale, care au influențat și asupra concepțiilor omului politic.

Kogălniceanu a dus vieța pe care o știm, deși nu fără reveniri dureroase ca acelea care se oglindesc în duioasa scrisoare către soția părăsită. Și în această privință a sămănat cu Vodă Cuza, iar amândoi sunt sub acest raport de același tip cu societatea franceză a celui de al doilea Imperiu, atât de vioaie, de strălucitoare, de inteligentă, dar care se simția — și nu căuta s'o ascundă, ci, din potrivă, o afișa — mai presus de considerațiile morale curente. O întreagă legendă de aventuri s'a creat în jurul omului de îmbielșugată vitalitate în toate direcțiile pe care preferăm, după ce am zâmbit asupra anecdotelor hazlii, a-l considera sub cu totul alte raporturi. Sturdza, care făcuse studii de teologie și arătase, după cât se spune, aplecări către vieța monahală, a fost și a rămas de cel mai strict rigorism, continuând în același timp, într'o vreme ca a noastră, așa de revoluționară și de anarhică, ceva din curăția familiilor nobile ale vechii Moldove până la acel Duca-Vodă despre care cronicarul spune cu admirație că în casa lui se putea sluji și liturghia.

Erau însă două domenii în care fostul student dela Berlin și prietenul dela Berlin al prințului moștenitor hannoverian se asămănau.

Intâiu, în concepția Statului. Pentru noi astăzi el este un sprijinitor și un auxiliar al dezvoltării societății, care aceasta este lucrul de căpetenie, toate trebuind să fie subordonate, fără rezerve și fără păreri de rău, intereselor ei, necesității ei de cât mai mare fericire și de cât mai liberă dezvoltare. Formele politice le înțelegem trecătoare și peste aparența lor vedem alte lucruri, mai înalte, iar în adâncul lor descoperim realități ascunse ochilor mulțimii, care de aceea are față de Stat atitudini, fie și numai momentane, de supunere pe care spiritul nostru nu le primește. Statul nu e pentru noi un lucru absolut, indispensabil, clădit îndată ce au fost pe lume mai mulți oameni decât Adam, Eva și copiii lor de ambele sexe, și el nu e socotit ca trebuind să fie exact același, veșnic asemenea cu sine, pe solidele, nezguduitele lui temelii romane, așa cum e conceput azi, cu un adaus de misticism aproape religios, dar și cu o furtunoasă nevoie a creațiunii care îndreptățește și scuză totul, de un Mussolini. Pentru amândoi acești Moldoveni din veacul al XIX-lea, Statul era lucrul de căpetenie, baza oricărei vieți omenești în comun, oricărei solidarități și conlucrări.

Dar totuși și aici cu deosebire. În Germania din prima jumătate a secolului al XIX-lea, două concepții ale dreptului, cu o puternică acțiune, firească, și asupra noțiunii de Stat, își stăteau față în față. După una, dreptul e ceva original și absolut, etern, nesupus cugetării care se schimbă, nevoilor sociale care se succedă. Adevărurile lui fundamentale nu pot fi atinse de îndoială și orice acțiune contra lor riscă să zguduie din temelii societatea și să-i pericliteze întreg viitorul. Contra acestei păreri, care era mai mult decât atâta, o convingere, o dogmă, s'a ridicat, sub îndemnul cercetărilor de trecut, documentelor de tot felul, scoase la iveală, școala istorică a lui Hugo, a lui Schlosser, căreia știința și puterea de cugetare a lui Savigny i-au pus pecetea definitivă. Dreptul e un produs social, care se cere revizuit, întregit și uneori chiar revoluționat. Dar cu aceasta însuși sensul Statului, care nu se poate sprijini decât pe siguranțe sau măcar acceptări de drept, se transformă.

Kogălniceanu, influențat de această școală nouă, care dădea tocmai atunci, dela 1849 înainte, « Sistemul de drept roman »

al lui Savigny, a avut curajul de a sfătui și a conduce, primind toate riscurile și ale unei lovituri de Stat, care l-a scos un timp din vieța politică activă și care de fapt nu i-a fost iertată până la moarte, împrăștierea țăranilor, act a cărui îndrăzneală n'o înțeleg îndeajuns aceia cari au asistat la « violări de drept » și mai cutezătoare. Sturdza a ajuns, e adevărat, să prezideze un ministeriu care după răscoalele țărănești a schimbat destul de mult raporturile dintre proprietarii de pământ și muncitorii agricoli, dar inspirația era a tinerilor din jurul și din contra lui, și aprobarea regelui Carol îl asigura față de conștiința sa. Bazele Statului, acelea erau însă pentru dânsul un lucru sfânt de care nimeni nu trebuie să se apropie cu gândul sacrileg de a le clinti.

De aici și atitudinea pe care a păstrat-o, nesimțitor față de critică și desprețuitor al ironiilor, față de suveranul său. E drept că pentru a ajunge acolo i-a trebuit să treacă printr'o criză, care i-a fost amintită nu odată, ca o muștrare. Broșura contra prințului străin, iscodirea unui Domn indigen, coborât al iubitorului de vin Dabija-Vodă, reprezintă numai un incident, datorit pasiunii personale, de care Sturdza, credincios în simpatii, dar aprig, neiertător în dușmănie, n'a fost niciodată străin, bunătatea de care s'a vorbit și de care, într'un anume moment al vieții mele m'am împărtășit și eu, el luându-mi apărarea și dându-mi sprijinul față de acele invidii pânditoare și uri ascunse de care nu sunt lipsite nici societățile de învățați, această bunătate fiind mărgenită în domeniul afecțiunilor de familie și vechilor prietenii. Dar, dincolo de această încercare, el a fost pentru Carol I-iu mai mult — și mai puțin — decât un ministru: « credinciosul servitor al Domnului său », așa cum spune formula odioasă, înjosoare pentru o mândrie modernă, de supt rapoartele către Suveran: « prea-supus și prea plecat servitor ».

Ein treuer Diener seines Herrn, așa se simția și se intitula, și atunci când ducea lupta cea mai înveninată contra lui Wilhelm al II-lea, acel uriaș politic german înaintea căruia Sturdza a stat totdeauna înmărmurit de admirație și pe care-l cita totdeauna numai așa: « principele de Bismarck ». Uitănd tot ce călcase în pricioare și strivise ca drept, cancelariul german

creator al unității poporului său, pentru care: onestitate, francheță, răspundere morală nu erau tocmai principii intangibile, fostul student dela Bonn a făcut din Bismarck, nu un model, căci el nu-și simția puteri pentru un astfel de avânt, dar un zeu al noțiunii de Stat. Sentimentul acesta de adâncă reverență trecea la dânsul și asupra întregului popor, de muncă totdeauna, pe atunci și de disciplină și decență, care era cel german. Aceasta explică, deopotrivă cu instinctul conservator rămas dominant la acela care a ajuns între doi Brătieni șeful partidului liberal-național, convingerea cu care el s'a ținut de politica îndrumătoare și asigurătoare a Berlinului, căutând totdeauna legătura cu lumea noului Imperiu de hegemonie mondială și foarte bucuros de câte ori putea să facă mai strânsă dependența noastră de dânsul. Odată ce Germania se aliase cu Austro-Ungaria, și aceasta intra în cercul lucrurilor eminamente respectabile, cruțând până și pe cel din urmă din procurorii unguri cari rostiau acuzațiile împotriva tendinților de eliberare ale Românilor din Ardeal. Oricând a putut pune un frâu pasiunilor celor mai firești, el a făcut-o, și, când, în ajunul unei veniri la guvern, el rostia cunoscutele declarații pentru Viena, cu care se laudă în Memoriile sale, publicate dăunăzi, d-l Dumba, când recomanda publicarea unui ziar menit să împace pe Români cu Ungurii peste tot insondabilul care-i despărția și atunci, el se vedea înainte de toate ca « omul de Stat » care consolidează temeiurile pe care singure se poate sprijini o societate europeană dată pe mâinile experte ale diplomaților, din care și cel mai mic, stropit cu decorațiile meritelor sale evidente, e preferabil și celui mai circumspect din factorii revoluțiilor. Un mic portret al lui Metternich ar fi putut « face pandant » celui al marelui Bismarck pe masa de lucru a omului politic român, pe care a-l înțelege înseamnă a-l scuza și pentru cele mai mari și mai grele din greșelile sale, între care, din fericire, din cauza sănătății sale, nu trebuie pusă și aceea a atitudinii față de războiul național.

Figura lui Kogălniceanu, oricât de mari ar fi actele politice și sociale pe care le-a provocat și prezidat, rămâne înainte de

toate măreț culturală, dela revistele de tineretă, dela publicarea *Letopisețelor*, până la ultimele manifestări în vieța publică, în care totdeauna se simte mobilul cultural.

Dar el era în cultura românească înainte de toate omul orizonturilor. Un astfel de om e indispensabil, căci ce ne-am face pe lume fără dânsul! Dar el nu ajunge. Alături, într'un colț de penumbră, fără invidie față de cine bate lumina cu aripile, trebuie să fie însă și celălalt, organizatorul.

De sigur nu acela care-și face dintr'o anume « organizare », de teorii hazardate și de generalizări pripite, un pedestal de parvenire, ci organizatorul care nu se vede decât de acei cari lucrează cu dânsul și supt dânsul, modestul om care « tace și face », încredințat că îndeplinește numai cea mai elementară din datorii.

Dimitrie Sturdza a fost adevăratul tip, exemplul fără păreche al acestui organizator. Hărnicia lui a strâns Academiei o avere, economia lui a supravegheat-o, oamenii lui, cu colegul nostru Bianu în frunte, au gospodărit-o, onest și desinteresat; dacă el ar fi trăit în ceasul expropriării, această avere nu s'ar fi pierdut în așa de mare parte. Pentru o operă atât de iubită el avea timp totdeauna: președinte de Consiliu care nu se speria de ce-l ajunsese, pentrucă neam de neamul lui fuseseră boieri mari și doi purtaseră coroana însăși a Moldovei, el părăsia grija înaltelor sale funcțiuni pentru a veni aici, cercetând și socotelile cele mai bine făcute, controlând și administrațiile cele mai bine conduse, pe lângă care ocupații numismatul, aducătorul de documente, dăruitorul tezaurului Hurmuzaki, la care ținea așa de mult, se opria la câte un memoriu prezentat Academiei și-i dumica stilul până în cel din urmă colțișor, explicându-mi, de exemplu, stăruiitor diferența, pe care o știa, ca fost agent la Poarta Otomană, dintre o redingotă occidentală și o stambulină a Sultanului Abdul-Megid.

Aici însă el nu era numai aducătorul de donații și supraveghetorul nespus de atent al unei vaste administrații, făcând din rostul lui de secretar pivotul însuși al întregii noastre activități. El era și reprezentantul ascultat, temut, și de cel mai dârș și mai capricios din membrii Academiei, al cuviinții sociale, ca boier, și al autorității, ca om de guvern. Și poate pentru

aceasta trebuie să regretăm mai mult, acei cari l-am văzut ani de zile în fruntea noastră, că sfârșitul fatal al lungii sale vieți ne-a lipsit fie și atât de târziu, de dânsul. O amintire, care nu-mi poate dispărea, va arăta mai bine, la sfârșitul acestei de mult datorite comemorări, ce era pe vremea lui prin el.

Boala-l depărtase de noi, boala unor așa de lungi oboseli ale celui amestecat neconținut și în toate. Nu numai Academia noastră oferă în ședințele ei obișnuite un spectacol de societate liberă în care câte unul se face și comod, chiar dacă aceasta jignește puțin spiritul de atentă disciplină al altora. Așa se mergea din ședință în ședință, amical și comod; clopoțelul amuțise de mult pe masa secretarului. Când, odată, venind ceva mai târziu, am rămas surprins de aspectul ședinței: era o rânduială ca la biserică; în tăcerea absolută cuvintele vorbitorului răsunau cu o oarecare solemnitate, neobișnuită. Ochii miei cercetători se opriră, cașicum o voință impunătoare i-ar fi chemat neapărat acolo, asupra mesuței secretarului: mărunț, alb, aplecat asupra hârtiei, Dimitrie Sturdza era din nou la locul lui.

Ceva din spiritul lui e o necesitate esențială astăzi, și poate nu numai pentru Academia Română.

